

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій

ВОЗНЮК Олена Олексіївна

**Вплив соціально-психологічного капіталу
особистості на політичну поведінку /The
influence of an individual's socio-psychological
capital on political behavior**

спеціальність: 053 - Психологія
освітньо-професійна програма - Психологія

Кваліфікаційна робота

ТЕРНОПІЛЬ - 2024

Вознюк. О. О. Вплив соціально-психологічного капіталу особистості на політичну поведінку. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 053 Психологія. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджено вплив соціально-психологічного капіталу особистості на політичну поведінку. Зокрема, виділено компоненти соціально-психологічного капіталу особистості, досліджено взаємозв'язок соціально-психологічного капіталу, економічної поведінки та суб'єктивного благополуччя. А також проведено емпіричне дослідження впливу соціально-психологічного капіталу на політичну поведінку людини.

ANNOTATION

Vozniuk O. O. The Influence of an Individual's Socio-Psychological Capital on Political Behavior. Manuscript.

The research is conducted to obtain a master's degree in Psychology, specialty 053 Psychology. West Ukrainian National University. Ternopil, 2024.

The qualification work investigates the influence of an individual's socio-psychological capital on political behavior. In particular, the components of an individual's socio-psychological capital are identified, the relationship between socio-psychological capital, economic behavior, and subjective well-being is investigated. An empirical study of the influence of socio-psychological capital on a person's political behavior is also conducted.

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КАПІТАЛ ЛЮДИНИ	7
1.1. Соціально-психологічний капітал як об'єкт вивчення науки	7
1.2. Компоненти соціально-психологічного капіталу особистості	12
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КАПІТАЛУ	28
2.1. Соціально-психологічний капітал і політична поведінка особистості	28
2.2. Взаємозв'язок соціально-психологічного капіталу, економічної поведінки та суб'єктивного благополуччя	34
Висновки до розділу 2	38
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КАПІТАЛУ НА ПОЛІТИЧНУ ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ	39
Висновки до розділу 3	43
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема впливу соціально-психологічних та культурно-психологічних факторів на соціально-економічний розвиток суспільства є надзвичайно складною і досліджується відносно недавно. Цей вплив стає більш складним у полікультурному суспільстві. Тому при дослідженні соціально-психологічних ресурсів економічного розвитку та благополуччя необхідно розглядати цілісну та складну систему соціально-психологічних факторів, що вплетені у певний соціокультурний контекст. У зв'язку з цим важливим є дослідження впливу етнокультурного чинника на соціально-психологічні ресурси розвитку суспільства, особливо на соціально-психологічний капітал особистості в полікультурному суспільстві. Розв'язати суперечності можна, якщо виявити систему соціально-психологічних факторів, які можуть бути загальними для благополуччя, як окремої особистості, так і суспільства в цілому, тобто є соціально-психологічним ресурсом добробуту і особистості, і суспільства. Для їх зняття необхідна розробка концепції соціально-психологічного капіталу особистості, який, з одного боку, дозволяє підвищити суб'єктивне благополуччя особистості, а з іншого - є індивідуально-психологічною основою соціального капіталу суспільства, пов'язаного з його благополуччям та процвітанням. У зв'язку з цим наукова проблема полягає в розробці психологічної концепції, що розкриває структуру та зміст соціально-психологічних відносин, які є соціально-психологічним ресурсом особистості в полікультурному суспільстві, дозволяють людині адаптуватися в гетерогенному соціальному довкіллі, лежать в основі інтеграційних процесів і можуть сприяти розвитку суспільства в загалом.

Стан дослідження проблематики. Аналіз сучасного стану психологічної науки показує, що одним із шляхів підвищення її соціальної релевантності є розвиток нової галузі досліджень, яка називається

«макропсихологія». Основною метою даної наукової галузі є психологічне вивчення соціальних процесів, релевантних суспільству загалом. Питання, що пов'язані з вивченням соціально-психологічного капіталу особистості полікультурному суспільстві лежать у проблемному полі макропсихології. Тож проблема соціально-психологічного капіталу особистості як цілісного, інтегрального явища, в соціальній психології не розроблена. Вітчизняними соціальними психологами проводяться дослідження у галузі людського капіталу, а тематика соціального капіталу виходить на одне з перших місць у соціальній психології. Розробки в даному напрямку велися і ведуться авторитетними вітчизняними дослідниками і зарубіжними дослідниками (див. [1-35]).

Мета дослідження полягає у розробці структури соціально-психологічного капіталу особистості, дослідженні його впливу на поведінку, установки і уявлення людей у полікультурному суспільстві.

Об'єкт дослідження: соціально-психологічний капітал особистості.

Предмет: структура соціально-психологічного капіталу особистості в полікультурному суспільстві, його міжетнічні відмінності, предиктори та наслідки.

Завдання дослідження:

- 1) означити соціально-психологічний капітал як об'єкт вивчення науки;
- 2) виділити компоненти соціально-психологічного капіталу особистості;
- 3) дослідити взаємозв'язок соціально-психологічного капіталу, економічної поведінки та суб'єктивного благополуччя;
- 4) провести емпіричне дослідження впливу соціально-психологічного капіталу на політичну поведінку людини.

Для вирішення поставлених завдань було обрано такі **методи дослідження:** анкетне опитування, експеримент, метод аналізу

інформаційних даних. Інструментарій, що використовується в процесі анкетного опитування, містив комплекс методик для оцінки соціально-психологічного капіталу особистості, а також інших змінних, що характеризують його предиктори і наслідки.

Теоретична новизна дослідження. Уточнено концепцію соціально-психологічного капіталу; означено роль таких складових, як довіра, соціальні зв'язки, впевненість у собі, оптимізм, та їх вплив на політичну поведінку. Це може сприяти подальшій теоретичній розробці поняття соціально-психологічного капіталу. Це сприятиме розвитку міждисциплінарних досліджень у сфері політичної психології, що дозволить точніше визначити вплив індивідуальних психологічних характеристик на політичну поведінку в сучасних умовах.

Практичне значення дослідження. Розроблений у процесі дослідження методичний інструментарій може використовуватись у діагностичних цілях. Дані про соціально-психологічний капітал представників певної групи, регіону, колективу дозволять дати прогноз економічної чи соціально-політичної поведінки членів аналізованої спільноти. Така інформація може бути важливою для ухвалення економічних, політичних та управлінських рішень. Результати дослідження можна використовувати під час реалізації спеціальних програм, вкладених у підвищення етнічної толерантності і попередження екстремізму в полікультурному суспільстві.

Структура магістерського дослідження. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку 35 використаних джерел. Загальний обсяг становить 49 сторінку, із них 44 сторінки склав основний текст. Результати дослідження відображені у двох авторських публікаціях.

РОЗДІЛ 1

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КАПІТАЛ ЛЮДИНИ

1.1. Соціально-психологічний капітал як об'єкт вивчення науки

Соціально-психологічний капітал особистості є системним ресурсом соціально-психологічних відносин, що підвищує суб'єктивне благополуччя та ефективність соціально-економічної поведінки. Він поєднує у собі дві підсистеми соціально-психологічних відносин, сприяють інтеграції особистості суспільство і консолідації в особистості ресурсів соціальної підтримки. Етнічна неоднорідність суспільства зумовлює варіативність рівнів окремих компонентів соціально-психологічного капіталу особистості представників різних етнічних груп.

Соціально-психологічний капітал особистості - це системно організований та збалансований ресурс соціально-психологічних відносин особистості до суспільства загалом та до свого безпосереднього оточення, що заснований на довірі та сприяє підвищенню суб'єктивного благополуччя та адаптованості особистості в суспільстві. Для того, щоб соціальний капітал суспільства було високим, необхідно, щоб більшість людей у суспільстві мали високий соціально-психологічний капітал. Існування такого психологічного ресурсу неможливе без взаємної довіри. Довіра - це впевненість у щирості, чесності та добросовісності іншої людини. Вона є основою для побудови взаємин у суспільстві, включаючи стосунки між представниками різних етнічних груп. Довіра сприяє численним позитивним змінам як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Люди, здатні довіряти, зазвичай мають кращий психологічний добробут і міцніше психологічне здоров'я. Їм легше встановлювати позитивні стосунки з оточенням. На рівні суспільства довіра тісно пов'язана з економічним

розвитком, який можливий завдяки формуванню норм і правил взаємодії, що спрощують співпрацю між членами суспільства.

Дослідження соціальних процесів, що відбуваються в полікультурному суспільстві, зокрема процесів взаємодії культури та економіки, показує, що їхню детермінацію неможливо пояснити окремими соціально - психологічними факторами. Ми стикаємося із необхідністю розглядати не набір, а цілісну систему соціально-психологічних чинників, що впливають на розвиток полікультурного суспільства. У соціальних науках існує поняття, що системно описує феномен соціальної інтеграції, що сприяє розвитку суспільств, - «соціальний капітал». Показано, що суспільства, що характеризуються високим соціальним капіталом, є більш прогресивними в плані економічного розвитку, у таких суспільствах більш сприятливий клімат для розвитку малого бізнесу, високий суб'єктивний рівень щастя та задоволеності життям у населення [28-34]. Зрозуміти механізм формування та дії соціального капіталу можна, якщо вивчити його психологічний аспект: як він формується та функціонує. Особливо актуальним видається дослідження соціально-психологічних явищ, які можуть сприяти формуванню соціального капіталу полікультурного суспільства.

На соціетальному рівні існує ряд соціально-психологічних феноменів, які сприяють розвитку суспільства. Тому необхідно запровадити поняття, яке б поєднувало ці феномени, і навіть виділити основні. Як таке поняття пропонується використовувати термін «соціально-психологічний капітал». Значення поняття «капітал», що лежить в основі даного явища, з латинської перекладається як «головний».

Якщо звернутися до поняття капіталу в класичній економіці, то під ним розуміють ресурси, які можуть бути використані у виробництві товарів чи наданні послуг [34]. У 60-ті роки минулого століття економісти Г. Беккер, Х. Дж. Джон Сон, Т.У. Шульц обґрунтували необхідність включення до категоріального апарату економічної теорії терміна «людський капітал» [2;

17; 33; 35]. Формування та розвиток поняття соціального капіталу стало логічним розвитком концепції людського капіталу. Пропонуючи соціально-психологічний підхід до аналізу феномена соціального капіталу, зазначимо, що проблематика, котра пов'язана з тим, що називають соціальним капіталом, хоча і без згадки самого терміну висунулася на одне з перших місць у соціальній психології.

Носієм, суб'єктом соціального капіталу є група, але соціальний капітал як ресурс групи складається з окремих «вкладень» членів групи. Їхній внесок – це відношення до інших членів групи та до групи в цілому, яку можна визначити як «соціально-психологічний капітал». Соціально-психологічний капітал окремих людей на груповому (у тому числі і соцієтальному) рівні призводить до виникнення таких характеристик спільності, на підставі яких її категоризують як таку, що володіє високим соціальним капіталом. В даному випадку соціальна спільність як цілісна система починає володіти соціальним капіталом як певним набором інструментів для досягнення своїх цілей: це дотримання норм без санкцій, самоорганізація (спільноти, згуртованість), політична активність. Але в основі цього соціального капіталу лежать відносини людей: ставлення до найближчого оточення (довіра, толерантність), ставлення до спільноти загалом (сприймається соціальний капітал, соціальна довіра), ставлення до своєї приналежності до спільності (ідентичність). Всі ці види відносин є соціально-психологічним капіталом групи. Вони вкладаються у групу окремими людьми, але належать групі загалом.

Таким чином, соціально-психологічний капітал – це ресурс психологічно їх відносин, що міститься в соціальних групах і доступний включеним в них індивідам. Даний ресурс знаходить своє вираження у поведінці (створення мереж, асоціацій, самоорганізація), яке і трактується як соціальний капітал. Однак за такою поведінкою завжди стоять певні відношення до груп як цілісних суб'єктів, окремих представників даних груп

і до власного членства в цих групах (соціальна ідентичність).

Оскільки поняття соціально-психологічного капіталу є новим, то до теперішнього часу не існує теоретичних підходів до розгляду його структури. Нами пропонується теоретичний підхід до структури соціально-психологічного капіталу полікультурного суспільства.

У зарубіжних емпіричних дослідженнях показано, що довіра іншим людям опосередкована сприйняттям довіри з боку інших, або довірою, що приписується (ascribed) [28-35]. Ці результати пояснюються з позицій теорії соціального обміну. Люди, перш ніж вкладати в суспільство свій власний ресурс, оцінюють, наскільки цей ресурс вже існує в суспільстві. Як правило, люди вважають нераціональним вкладати свої кошти туди, куди інші некладають. «У той час як економічний капітал лежить на банківських рахунках, а людський капітал зосереджений у головах людей, соціальний капітал притаманний соціальній структурі взаємодій. Соціальний капітал – ресурс, який актор постійно повинен співвідносити зі своїм оточенням» [7, с. 122].

Питання про сполученість індивідуальних цінностей із соціальним капіталом розглядався переважно в роботах зарубіжних дослідників. Деякі з авторів, які торкалися проблематики соціального капіталу, вивчали єдність цінностей усередині групи чи суспільства як один з індикаторів соціального капіталу. К. Банкстон, полемізуючи з Дж. Коулменом, вказував на те, що соціальний капітал не може бути просто відображенням структури відносин між індивідами, навпаки, він повинен включати цінності, вірування та очікування, які підтримуються і передаються всередині групи.

Використання категорії цінностей при розгляді проблематики соціального капіталу дозволяє подолати проблему так званого «чорного» або «сірого» соціального капіталу, коли згуртованість певних груп використовується не на благо суспільству, а проти нього. У класичному розумінні соціального капіталу немає поділу його важливого елемента, як

довіру, на «хорошу» чи «погану» для соціуму. Адже, наприклад, довіра між членами тіньового ринку чи мафії не робить внесок у соціальний капітал. Етичні цінності направляють соціальну довіру, що згодом переростає в «етично орієнтований» соціальний капітал.

Примітною є спроба уряду Ямайки покращити стан соціального капіталу даного регіону за допомогою кампанії, спрямованої на цінності та встановлення населення [33]. Ця кампанія досягла своїх цілей і виявилася успішною. Її теоретична основа полягала у використанні когнітивного елемента соціального капіталу. Культура та цінності вносять визначений внесок у формування взаємовигідної колективної поведінки людей. Таким чином, «інвестування» в соціальний капітал - це спрямовані дії щодо створення або підтримки загальної системи цінностей, заснованої на взаємній повазі, партнерстві, довірі, етичній поведінці, а також підтримка умов, що сприяють розвитку цих цінностей.

Таким чином, індивідуальні ціннісні орієнтації в цих дослідженнях, як правило, розглядаються на груповому рівні (тобто в агрегованому вигляді), а ступінь їх узгодженості всередині групи - як одне з джерел її соціального капіталу. З одного боку, це правильно, проте слід внести важливе уточнення до такої позиції. Цінності мають різну модальність впливу на поведінку людини, існують і такі види цінностей, які змушують конкурувати або призводять різні групи до протистояння. Тому важливо виділити саме такі групи цінностей, які сприяють об'єднанню, тобто. формування соціального капіталу.

При вивченні питання про вплив цінностей на соціально-психологічний капітал як теоретико-методологічних підстав ми звертаємося до концепції цінностей Ш. Шварца. Дослідник розробив і обґрунтував культурно-універсальну ціннісно-мотиваційну структуру особистості, виділивши ряд блоків універсальних цінностей (Універсалізм, Благодійність, Самостійність, Конформність, Досягнення, Безпека, Влада, Гедонізм, Традиція, Стимул).

Неважко помітити, що не всі з них можуть сприяти зміцненню позитивних відносин і формуванню соціально-психологічного капіталу, наприклад, цінності Влади, Традиції, Самостійності швидше роз'єднуюватимуть, ніж об'єднувати.

Необхідність урахування культури впливає з того, що в різних культурах універсальні індивідуальні цінності розподілені неоднаково. Ця тенденція ще більше посилюється, коли аналіз йде лише на рівні ціннісних опозицій, тобто. коли цінності, мають логічно загальні характеристики, поєднуються у групи, тому можна припустити, що цінності, засвоєні у процесі соціалізації та культурної трансмісії, впливають ставлення людини до соціуму, тобто. на соціально-психологічний капітал, що лежить в основі соціального капіталу. Крім цього, культура також сама по собі впливає на соціальний капітал.

1.2. Компоненти соціально-психологічного капіталу особистості

Довіра є поняттям, що характеризує відносини, при яких суб'єкт не буде прагнути отримання переваги, використовуючи вразливість позиції свого партнера в ситуації ризику або невизначеності, і виконає взяті на себе зобов'язання. Якщо звернути увагу до конструкцію слова «довіру», то видно, що вона характеризує відносини, які передують вірі, тобто. перебувають «до віри». Віра, це таке ставлення, в основі якого лежить акт прийняття без вагомих підстав.

Мета відношення виникає як результат узагальнення досвіду взаємодії, проте, щойно сформувавшись, вона починає виконувати роль визначального чинника, що впливає на поведінку, діяльність і побудову інших відносин. Довіра – це ставлення, засноване на знаннях, досвіді та аналізі, у ньому

більше раціональності та свідомості, ніж у вірі. Освіта сприяє розширенню світогляду, розвитку аналітичних здібностей, що у свою чергу знижує необхідність використання недовіри як засобу захисту. Рівень довіри особистості позитивно пов'язаний з її життєвими успіхами та рівнем щастя. Тут слід сказати що, довіра визначає соціально- психологічні відносини особистості дуже широкому контексті. Довіра та недовіра є фундаментальними настановами, які визначають подальший розвиток усіх інших видів відносин особистості до світу, собі та інших. Коли людина вміє виважено і усвідомлено довіряти, вона з високою ймовірністю отримує у відповідь довірче ставлення з боку інших людей і їй легше налагоджувати стосунки в цілому. В результаті, завдяки встановленим відносинам, вона може швидше досягти своєї мети. В даному випадку важливо не змішувати вміння довіряти з довірливістю чи наївністю. Довіра особистості пов'язана з впевненістю в собі та вмінням розбиратися в людях, а довірливість, навпаки, з неупевненістю в собі та низьким соціальним інтелектом. Здатність обґрунтовано довіряти іншим людям це характеристика гармонійної та зрілої особистості.

Таким чином, йдеться про довіру особистості як її характеристиці, як її здатність усвідомлено та виважено вибудовувати відносини, засновані на вмінні розуміти людей, ситуацію, прогнозувати. Важливо звернути увагу, що не йдеться про здатність людини викликати довіру інших з метою психологічної маніпуляції. Довіра пов'язана з тимчасовою перспективою, вона дозволяє встановлювати відносини. Маніпуляція орієнтована на досягнення короткострокових цілей. Крім цього, довіра завжди пов'язана із чесністю. Довіряюча людина сама чинить чесно щодо іншого у дотриманні своїх зобов'язань і чекає на чесність від неї. Маніпуляція, орієнтована використання довіри, інших абсолютно протилежна за своїм змістом, за своєю суттю вона є обман. Довіру людини іншим людям можна умовно розглядати як кредитування іншого своїми ресурсами, тоді як маніпуляція –

це прагнення заволодіти ресурсами інших обманним шляхом, експлуатуючи їхню довіру. У короткостроковій перспективі той, хто користується довірою інших людей, може виграти, але у довгостроковій перспективі він програє насамперед за рахунок втрати репутації. У свою чергу, довірливість пов'язана і з необґрунтованою вірою іншим людям, і якоюсь мірою наївністю, особистісною незрілістю, романтизмом. Довірливість, як і прагнення до маніпуляції довірою інших людей, не може розглядатися як ресурс особистості, оскільки в зрілому віці може вести до втрат, розчарувань і внаслідок цього до зниження суб'єктивного благополуччя.

Феномен довіри у різних аспектах досить широко вивчався та вивчається у соціальній психології. У соціології та економіці довіра часто розглядається як «ядро» соціального капіталу. Як зазначав класик теорії соціального капіталу Ф. Фукуяма, «національний добробут, як і конкурентоспроможність, обумовлено такою всеохоплюючою характеристикою, як рівень довіри, притаманний суспільству» [18, с. 144]. Довіра має здатність накопичуватися на суспільному рівні. Успішний досвід соціальної взаємодії формує цей накопичений потенціал, який виступає важливим соціальним ресурсом, відомим як соціальний капітал. Ресурс довіри забезпечує суспільству більшу гнучкість і стійкість під час соціальних змін, однак він обмежений: його накопичення потребує тривалого часу, тоді як втрачається він значно швидше. Головний принцип полягає в тому, що довіра легше перетворюється на недовіру, ніж навпаки. Тому кожна помилка чи безвідповідальна дія з боку державної влади спричиняє зниження рівня довіри та зменшення соціального капіталу в суспільстві.

Активне дослідження феномена довіри у суспільних науках стало інтенсивно вивчатися у різних сферах соціального життя: у міжособистісних відносинах і особливо в економіці, у бізнесі. Тоді відносини, що складаються на основі довіри, все частіше стали визначати як «соціальний капітал». Довіра є осередком соціального капіталу. Ф. Фукуяма визначає соціальний капітал

як звід неформальних правил і норм, поділюваних членами групи і які дозволяють їм взаємодіяти друг з одним. Якщо члени групи очікують, що їхні товариші будуть поводитися надійно і чесно, то вони довіряють один одному [26].

Проведені дослідження звичайних уявлень про довіру серед підприємців дозволили виділити зміст найбільш типових уявлень:

- це якість відношення до іншої людини, групи осіб або організації в цілому, в основі якої лежить їхня оцінка як людей чесних, правдивих, щирих і т. ін. наділених певною групою якостей (таке уявлення умовно можна назвати «довіру як оцінку»);

- це процес передачі іншій людині, групі осіб або організацій значущою для інформації, що передає, секретів, різних матеріальних цінностей, фінансів, паперів і т. ін. при повній переконаності в їхньому нерозголошенні або можливості їх повернення (тобто «довіра як процес передачі важливої інформації»);

- це якість поведінки по відношенню до іншої людини, групи осіб або організацій, що характеризується опорою на них у роботі («довіра як поведінка»);

- це стан короткої психологічної дистанції для людей, їх психологічна близькість друг з одним (себто «довіра як груповий стан»).

У психології довіра часто сприймається як багатовимірне явище, має певну структуру. Можна сформулювати трикомпонентну модель довіри, кожен із компонентів якої має певні підстави:

- а) довіра, заснована на розрахунку (оцінюється за рівнем згоди з такими судженнями, як «Поведінка цієї людини відповідає моїм очікуванням»; «Ця людина робить те, що вона обіцяла»; «Я чув від інших людей про її хорошу репутацію» тощо);

- б) довіра, заснована на знанні (приклади тверджень: «У мене достатній досвід спілкування з цією людиною»; «Мені здається, що я добре її знаю»;

«Мені здається, я досить точно можу передбачити її поведінку» тощо);

в) довіру, засновану на тотожності («У нас із ним спільні інтереси»; «У нас спільні життєві цінності»; «Ми з ним відстоюємо одні й ті самі принципи» тощо).

Подібний підхід доцільно використовувати у методиці оцінки довіри особистості іншим, де виділено три компоненти довіри:

1. Передбачуваність – уявлення суб'єкта у тому, наскільки добре він знає людини, стосовно якого оцінюється рівень довіри, і наскільки він може передбачати його поведінку у ситуації невизначеності.

2. Надійність – уявлення суб'єкта про те, чи здатна чи ні інша людина надати допомогу, підтримати у скрутній ситуації.

3. Єдність (тотожність) – уявлення суб'єкта про наявність у нього спільних цілей, принципів або світогляду з іншою людиною.

Особливість соціально-психологічного підходу до розгляду довіри полягає в тому, що цей підхід бере до уваги не лише когнітивну складову довіри, а й емоційний та поведінковий компоненти. Хоча, слід зазначити, що довіра включає у собі емоційну складову, що з ставленням до об'єкта, і навіть певні, детерміновані культурою сенси.

Ученими виділяються такі види довіри, як:

- 1) загальна чи генералізована (усім загалом);
- 2) соціальна (оточення, сусіди, колеги) [7; 12; 18; 24; 26; 29].

У нашому дослідженні оцінюються дані види довіри, але на індивідуальному рівні, а не на груповому, як у теорії соціального капіталу. Тому ми називаємо їх як «макросоціальну» та «мікросоціальну» довіру. Оскільки нас цікавить СПКЛ у полікультурному суспільстві, то пропоновані показники СПКЛ мають відображати його специфіку за цих умов. З метою відображення цієї специфіки ми вважаємо за доцільне введення ще одного додаткового параметра – довіру представникам іншокультурних груп, яка є складовою толерантності особистості до етнічної різноманітності.

У процесі емпіричного дослідження встановимо, чи можна розглядати всі ці види довіри як самостійні феномени або якісь з них об'єднуються в загальні фактори. Довіра може бути пов'язана з продуктивною та успішною економічною поведінкою особистості. Зокрема, може бути зв'язок довіри особистості з її успішністю, скажімо, у бізнесі, тобто. лише на рівні індивідуального поведінки. Виважена довіра особистості допомагає налагоджувати стосунки з оточуючими, зокрема з партнерами. Довіра особистості здатна принести їй більший успіх, ніж тотальна недовіра. Цілком очевидно, що партнери з великим задоволенням робитимуть бізнес із людиною, яка їм довіряє, ніж із людиною, яка їм не довіряє. Однак довіра особистості, як зазначалося вище, у жодному разі не скасовує її вміння розбиратися в людях чи вміння мінімізувати ризики. Сама по собі довіра в бізнесі є надзвичайно важливою з різних точок зору: вона знижує транзакційні витрати і дозволяє зробити стосунки більш неформальними, що також надзвичайно важливо у бізнесі. По суті, довіру особи у бізнесі можна порівняти із вкладенням у ризиковані активи трейдерами на фондовій біржі. Ризик є, але, розумно та обґрунтовано довіряючи свої кошти цим активам, трейдери можуть виграти значно більше, ніж у безризикових активах.

Мікросоціальна довіра (довіра друзям, сусідам, колегам тощо) може бути важливою для бізнесу з тих самих причин, що й макросоціальний. Довіра до оточення дозволяє встановити добрі відносини, які надалі можуть бути використані особистістю як ресурс. Таким чином, ми бачимо, що довіра особистості іншим людям може допомогти їй вибудувати такі відносини з оточенням, які зроблять її успішнішою у власних справах.

Довіру і недовіру не можна розглядати як дві сторони того самого явища і поміщати одному континуумі, оскільки вони мають різні детермінанти і виконують різні функції. Основна функція недовіри захисна.

Дихотомія «довіра – недовіра», у найбільш узагальненому сенсі, на перший погляд, може бути описана за допомогою дихотомії «очікування добра

побоювання зла». Однак, природа даних психологічних феноменів набагато складніша і тому не можна однозначно пов'язувати довіру з моральністю, а недовіру з аморальністю. У певних випадках відкритість та довіра може завдати шкоди, а недовіра просто відображати наявність конфлікту інтересів. Вміння не довіряти чи довіряти є філогенетично однією з найдавніших психологічних утворень людини. Тобто дане вміння дозволяло людині диференціювати об'єкти довкілля як небезпечні чи бажані йому. Неважко помітити, що в цьому випадку йдеться про те, що вміння довіряти та вміння не довіряти у гармонійній особистості мають бути збалансованими. Поєднання у певній пропорції відкритості світу та закритості від нього, є справжньою автономністю, яка надалі визначає здатність особистості адаптуватися в соціумі. Таким чином, здатність особистості виважено і розумно довіряти іншим людям може розглядатися як її ресурс, що дозволяє адаптуватися та вибудовувати відносини з навколишнім соціальним світом.

Громадянська ідентичність особистості є сполучною ланкою між особистістю та соціальною групою, до якої вона належить. Аналіз соціального або соціально-психологічного капіталу поза розглядом групи, поза прив'язкою до групи, в яку він інвестується, втрачає сенс. Соціально-психологічний капітал – це ресурс, що виникає там, де є соціальне середовище чи спільність, у яку може бути вкладено. Кожна людина інтуїтивно відчуває, що вона не може користуватися ресурсом групових відносин, не поповнюючи її, не віддаючи щось натомість. Тому оцінка громадянської ідентичності є необхідною. Якщо ми розглядаємо індивідуальні характеристики людей, які належать до певної соціальної спільності, то ми можемо зробити висновок про згуртованість соціальної спільності, при аналізі індивідуальних даних, зокрема установок стосовно членства в групі, сили ідентифікації з групою.

Громадянська ідентичність, тобто емоційно-когнітивне тотожність із суспільством, є надзвичайно важливим компонентом соціально -- психологічного капіталу для представників полікультурного суспільства, у

яких етнічна ідентичність, так само як і регіональна (приналежність до різних республік), може значно відрізнятися. Завдяки наявності позитивної громадянської ідентичності, люди у полікультурному суспільстві ставляться один до одного як до членів інгрупи, що призводить до підвищення згуртованості.

Слабка чи негативна громадянська ідентичність надаватиме слабкий вплив на поведінку людей. В даному випадку, хорошою аналогією є соціальні мережі в інтернеті. У соцмережах можна мати велику кількість друзів, входити в різні групи, спільноти, але цінність їх мінімальна, тому що ви не впливаєте на їхнє життя, а вони на ваше (хоча за певних умов цей ресурс зв'язків також можна використовувати). Це тому, що недостатньо просто входити у групу, величезну роль грає групова ідентичність, що впливає поведінка. Тому приналежність людей до суспільства не може бути ресурсом цього суспільства, про ресурс ми можемо говорити, якщо у представників цього суспільства сформовано позитивну громадянську ідентичність.

Громадянська ідентичність особистості пов'язана з наявністю довіри у суспільстві. Довіра повинна мати загальну основу, загальну базу, і саме такої бази відіграє єдина громадянська ідентичність. Вона дозволяє жити разом і будувати відносини взаємної довіри людям, які відрізняються між собою за цінностями, релігією та культурними особливостями. Аналогічно громадянська ідентичність взаємопов'язана з толерантністю до етнічного різноманіття. Найчастіше обговорення різноманітних проблем, пов'язаних із громадянською ідентичністю, можна зустріти у політологічних та соціологічних джерелах. У політології та соціології під громадянською ідентичністю розуміється усвідомлення причетності громадян до єдиної держави. Змістовно громадянська ідентичність є лояльністю населення державі, яка досягається через оформлення відносин прав і зобов'язань між владою і громадянином, емоційну прихильність до країни, включає ототожнення (ідентифікацію) з громадянами країни, підкріплену політичною

та суспільною. самоорганізацією. Такий підхід не суперечить психологічному розумінню громадянської ідентичності, хоча, з психологічної точки зору, громадянська ідентичність розглядатиметься швидше у вигляді емоційно-когнітивного ототожнення себе з суспільством як з цілісною групою. Підкріпленість різними видами поведінки (політичної та суспільної самоорганізацією), з психологічної точки зору, доцільно не включати в структуру громадянської ідентичності, а розглядати як самостійне явище, пов'язане з нею. Політична активність, здатність до самоорганізації можуть розцінюватися як самостійний ресурс групи, який, безумовно, пов'язаний з громадянською ідентичністю особистості. Таким чином, громадянська ідентичність і довіра особистості постають перед нами як компоненти єдиної системи, що утворює соціально --психологічний капітал особистості.

Спорідненим до поняття громадянської ідентичності є поняття соціальної ідентичності особистості. Соціальна ідентичність як така у деяких роботах розглядається як один із параметрів соціального капіталу. Зокрема, при розгляді соціального капіталу на мезорівні (наприклад, в організаціях) організаційна ідентичність включається до структури соціального капіталу організацій. Соціальна ідентичність як компонент соціального капіталу, але без використання цього терміну, бралася до уваги К. Марксом у процесі аналізу класів. Робітники навчаються ідентифікувати себе з іншими та підтримувати їх дії. Так виникає «клас-для-себе». Ця нова солідарність не є результатом інтроекції соціальних норм у дитинстві. Тому альтруїстична установка членів груп не універсальна, вона обмежена межами їхніх угруповань. Ідентифікація зі своєю власною групою чи спільнотою може бути викликана прагненням посилити свої особисті позиції. Громадянська ідентичність є компонентом соціально-психологічного капіталу особистості, який веде до формування різних асоціацій і груп, що становлять громадянське суспільство, в якому люди відчувають свою відповідальність за те, що відбувається навколо них і через групові ресурси впливають на політичні

процеси в суспільстві.

Розвиток демократії передуює матеріальному благополуччю. Досліджуючи взаємозалежність особливостей культури та економічного добробуту різних співтовариств, висновуємо про те, що матеріальне благополуччя перестав бути причиною розвитку соціального капіталу, навпаки, економічне зростання відбувається у країнах, де є розвинена громадянськість. Він зазначає, що соціальний капітал, втілений у нормах та мережі цивільних зобов'язань, стає передумовою як економічного розвитку, і ефективного управління. Суспільство, засноване на загальній взаємодії, набагато результативніше, ніж суспільство загальної недовіри, тому що в економіці гроші виявляються більш ефективним інструментом, ніж бартер. Як одна із складових соціально-психологічної основи такої загальної взаємодії в полікультурному суспільстві ми пропонуємо розглядати громадянську ідентичність. Позитивність громадянської ідентичності (разом із готовністю до участі у діяльності різних громадянських асоціацій та різних клубів за інтересами) репрезентує готовність особистості до кооперативної поведінки з іншими членами суспільства.

Таким чином, громадянська ідентичність є важливим фактором, що виконує інтеграційну функцію в процесі економічного розвитку, і вона є первинною по відношенню до економічного розвитку. Громадянська ідентичність сприяє інтеграції суспільства, зниження протиріч у ньому, тобто з'єднання всіх груп, у тому числі і етнічних, в єдине ціле. Це надетнічна ідентичність, яка поєднує полікультурне суспільство. Усе вищевикладене дає теоретичні підстави розгляду громадянської ідентичності як системоутворюючого чинника соціально-психологічного капіталу особистості полікультурному суспільстві.

Важливість толерантності до етнічного різноманіття на формування міжетнічних відносин усередині полікультурного суспільства неможливо недооцінити. Тим більше, для України, як суспільства, полікультурність якого

є не тільки природно сформованою, а й формується в процесі інтенсивної міграції. Говорячи спрощено, етнічна толерантність – це позитивне ставлення до представників інокультурних груп та до етнічного різноманіття. Етнічна толерантність може бути розглянута як один з компонентів соціально-психологічного капіталу особистості полікультурному суспільстві. Без неї існування полікультурного суспільства ускладнюється міжетнічними конфліктами. Етнічна толерантність дозволяє налагоджувати «соціальні мости» під час взаємодії між представниками різних етнічних груп у полікультурному суспільстві. Два типи соціального капіталу – «соціальні зв'язки» («з'єднує» соціальний капітал) і «соціальні мости» («що охоплює» соціальний капітал), по суті подібні з двома класичними формами групової згуртованості, що виділяються Е. Дюркгаймом, – механічної та органічної. Механічна згуртованість заснована на подібності членів групи та характерна для невеликих традиційних культур, тоді як органічна згуртованість заснована на відмінностях між членами групи та їх незалежності та характерна для великих сучасних суспільств.

Для економічного розвитку сучасного полікультурного суспільства найбільш важливими є елементи «охоплюючого» соціального капіталу, формування якого, на наш погляд, неможливе без толерантності до етнічного різноманіття населення. Толерантність до представників аутгруп та незнайомців пов'язана з довірою. Люди, які довіряють іншим, одночасно також толерантні до людей, які від них відрізняються за будь-якими характеристиками. Такі люди вірять, що взаємодія з незнайомцями більше відкриває їм можливості, ніж веде до ризиків. Зрештою, довіра та толерантність відкривають людям ширший доступ до інформації та знань, що робить їх успішнішими.

Основою «консолідуючого» соціально-психологічного капіталу особистості є т. зв. «психологічне почуття спільності». Концепція почуття спільності була представлена Д. Макмілланом, котрий розробив шкалу для

вимірювання почуття спільності, що складається з 40 пунктів (sense of community scale), для дослідження комунікативної поведінки та відносин у співтоваристві. Методика дозволяє виявити низьке, середнє або високе психологічне почуття спільності на основі аналізу даних за 5 шкалами: неформальне спілкування (з сусідами), безпека, проурбанізм (анонімність, конфіденційність), переваги щодо частоти взаємодії з сусідами та місцеві інтереси (бажання брати участь у справах району [35]).

Учені виявили два різні, але взаємопов'язані фактори, які вони назвали соціальні зв'язки (social bonding) та поведінкові вкоріненості (behavioral rootedness). Фактор соціального зв'язку включав можливість дізнатися сусіда, почуття приналежності до місцевості, кількість дітей у районі, відомих респонденту. Поведінкова укоріненість включала кількість прожитих у цьому районі років, наявність житла у власності та очікуваний час подальшого проживання. Досліджуючи зв'язок між залученням до життя спільноти та рівнем страху перед злочинністю виявили 4 типи залучення до життя спільноти (community involvement): почуття зв'язаності (feelings of bondedness), протяжність зв'язків (extent of residential roots), використання зручностей місцевості (use of local facilities) та ступінь соціальної взаємодії з сусідами (Degree of social interaction with neighbors) [32].

Виділяють два основні визначення співтовариства: перше через географічний та територіальний аспект (сусідство, місто) та друге через «відносини» (характер людських відносин, без відсилання до місцевості). Суспільство сприяє формуванню спільнот навколо інтересів, а чи не навколо місцевості. Часто спільноту розуміють як групу людей, які соціально взаємозалежні, беруть участь у дискусіях, приймають рішення, займаються певною діяльністю. Акцент на спільнотах як формі емоційних зв'язків, що пронизують соціальні відносини, робив С. Сарасон. Він визначає почуття спільності як ступінь, в якому людина відчуває свою приналежність до завжди доступної, що підтримує його та надійну соціальну структуру. Це відображено

у визначенні психологічного почуття спільності, запропонованому Макміланом: «Психологічне почуття спільності виникає з відчуття того, що члени групи важливі один для одного і групи в цілому; це загальнорозділене почуття, що полягає в тому, що потреби учасників будуть задовольнятися за рахунок їхнього прагнення бути разом» [31].

Однією з найважливіших наслідків сформованого психологічного почуття спільності вважається підвищення соціального капіталу цієї спільності. Поняття «психологічне почуття спільності» та «соціальний капітал» досить помітно перекриваються. Узагальнивши різні визначення соціального капіталу учені виділили три основні складові цього феномену: відносини (міжособистісні та міжгрупові), мережі (довіра, взаємодія, формальна та неформальна структура, щільність та членство у групах) та компетенції (здатність людини ефективно взаємодіяти з довкіллям). Провівши дослідження представників чотирьох громад Західної Австралії, ці дослідники дійшли висновку, що почуття спільності дозволяє зрозуміти індивідуальну приналежність до спільноти, яка є центральним поняттям для соціального капіталу. Відповідно, виявлений рівень почуття спільності може дати інформацію про соціальний капітал цієї спільноти. Соціальний капітал може бути розглянутий як характеристика взаємодії між членами спільноти, а почуття спільності відбиває почуття приналежності особистості до спільноти.

Психологічне почуття спільності виявляє себе у різних галузях соціальної дійсності, особливо у політичній сфері. Зокрема, досліджувався вплив почуття спільності на два типи політичної поведінки: голосування на місцевих виборах та політичні дискусії. Емпіричний аналіз показав, що почуття спільності впливає на підсумки голосування та дискусій навіть при врахуванні демографічного, особистісного та політичного факторів. Почуття спільності проявляється у різних видах соціально-політичної поведінки та відносин, таких як політична участь, занепокоєння про колективне благо, етнічна толерантність, довіра, політичні конфронтації та дискусії. З іншого

боку, почуття спільності допомагає представникам різних груп відстоювати свої інтереси. За допомогою церковних громад, спортивних клубів, профспілок та інших організацій люди знаходять способи захисту та поширення тих цінностей, які є центральними для їхнього виживання. Членства у спільнотах, як найважливіше джерело благополуччя, було запропоновано як «ліки» від відчуженості, психосоціальних та поведінкових розладів. Первинне співтовариство грає центральну роль соціалізації та психологічному розвитку індивіда. Первинною спільнотою є те, що демонструє нам основні соціальні ролі та формує нашу ідентичність. Певною мірою, такими первинними спільнотами є етнічні групи, оскільки вони представляють одне з основних джерел цінностей, які вбачаємо у соціалізації.

Почуття спільності це так званий екстра-індивідуальний конструкт. Спільноти людей відіграють роль цілісної системи, що підтримує індивідуальні дії, і формують уявлення про ефективність спільності та її соціальний капітал. Добре функціонуючі спільності дають своїм членам почуття підтримки, хоча їх члени можуть мати безпосередніх особистих відносин друг з одним. Ми зберігаємо психологічне почуття спільності, коли наша спільнота і все, що в неї включено, доступне нам (згідно з нашими інтуїтивними відчуттями), хоча ми можемо і не потребувати допомоги членів нашої спільноти.

Психологічне почуття спільності є основою т. зв. «сполучного» соціального капіталу. «Сполучний» соціальний капітал розглядається як феномен, локалізований у відносинах між людьми, які живуть у одних і тих самих спільнотах. Він більшою мірою характерний для індивідів, які в соціальному плані схожі. Патнем стверджує, що етнічні меншини схильні найчастіше мати саме «зв'язуючий» соціальний капітал, тоді як білий середній клас має більше «сполучний» соціальний капітал. Патнем пояснює розподіл на «зв'язуючий» і «сполучний» соціальний капітал через ступінь схожості індивідів. З його точки зору, потрібно розділяти два ці види соціального

капіталу, ґрунтуючись на характеристиках зв'язків, які їх з'єднують. До них, насамперед, відносяться частота та близькість (глибина) контактів. Частота – показник того, наскільки часто людина контактує зі своїми рідними та друзями, а близькість визначає, наскільки глибокі та близькі стосунки у індивіда з іншими членами цієї мережі. Як основні джерела соціальних зв'язків у теорії соціального капіталу розглядаються: друзі, сім'я, організації та асоціації, до яких входить індивід.

Висновки до розділу 1

Широта та щільність кола соціальних зв'язків індивіда позначається як «індивідуальний соціальний капітал». Ми вважаємо, що зміст соціально-психологічного капіталу особистості, що відповідає індивідуальному соціальному капіталу, може бути представлений як суб'єктивна оцінка допомоги, яку індивід може потенційно отримати завдяки системі своїх персональних соціальних контактів. На відміну від індивідуального соціального капіталу, це не формативний конструкт (кількість і щільність зв'язків), а рефлексивний (сприйнятий обсяг соціальної підтримки). Суб'єктивна оцінка допомоги, яку особистість може отримати завдяки мережі своїх соціальних зв'язків, добре репрезентує психологічні відносини індивіда з членами своєї соціальної мережі з таких причин. По-перше, очікуваний обсяг допомоги може бути проєктивним: людина, очікуючи допомоги від інших, сама потенційно за необхідності готова їм допомогти у певних ситуаціях. По-друге, сприйняття поведінки інших як допомагає поведінки створює так званий «буферний ефект соціальної підтримки», що підвищує активність і стресостійкість особистості. В основі соціальної підтримки, що сприймається, також лежить довіра найближчому оточенню, яке є системотвірним чинником соціально-психологічного капіталу особистості.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КАПІТАЛУ

2.1. Соціально-психологічний капітал і політична поведінка особистості

Проблема впливу соціально-психологічних і культурно-психологічних факторів на економічний і політичний розвиток суспільства є надзвичайно складною і стала вивчатися відносно недавно. Соціокультурні та соціально - економічні зміни в сучасних суспільствах відбуваються досить стрімко. З авторської точки зору, один з головних сучасних викликів полягає в тому, що як Європа, так і наша держава зіштовхнулися з безпрецедентним зростанням міграцій (як зовнішніх, так і внутрішніх) і з впливом культури (у широкому розумінні слова) на соціально-економічні процеси суспільства. У цих умовах на одне з перших місць за значимістю виходить пошук психологічних ресурсів, які б дозволили налагодити співпрацю між людьми в суспільстві та сприяли б адаптації людей до змін та підвищення їхнього психологічного благополуччя. Дуже важливо знайти такий інтегральний психологічний фактор, який допомагає різним людям у культурно-різномірному суспільстві співпрацювати, робити спільну справу, що, зрештою, дозволить суспільству розвиватися, а людям досягати благополуччя.

В даний час у соціальній психології накопичені великі знання щодо того, як відбуваються інтеграційні процеси на рівні малих груп і робочих колективів. Однак психологічні сторони інтеграційних процесів, що відбуваються на соціетальному рівні, тим більше в гетерогенних групах, таких як полікультурні суспільства, вивчені недостатньо.

Вивчення інтеграційних процесів шляхом звернення до макропсихологічного рівня аналізу може розглядатися як одне із завдань

макропсихології. Для того щоб осмислити та описати психологічний ресурс відносин, що сприяє об'єднанню та розвитку полікультурного суспільства, необхідно введення нового, соціально-психологічного поняття, яке описувало б сукупність психологічних відносин, які стають ресурсом для досягнення різних цілей як суспільства в цілому, так і окремих його членів. Введене поняття повинно описувати сукупність соціально психологічних відносин особистості, які служать сполучною ланкою між індивідом і суспільством і є ресурсом, що підвищує благополуччя індивіда і сприяє розвитку суспільства, тобто. підвищення благополуччя оточення індивіда.

Дослідження впливу культурно-психологічних факторів (цінності, соціальні аксіоми, соціальний капітал) на об'єктивні показники соціально - економічного розвитку, на економіко-психологічні характеристики особистості (установки, уявлення) привели автора даної роботи до уявленню про можливість існування соціально-психологічного ресурсу особистості, який можна назвати «соціально-психологічний капітал особистості» (СПКЛ). Соціально-психологічний капітал особистості - це системно організований і збалансований ресурс соціально-психологічних відносин особистості до суспільства в цілому і до свого безпосереднього оточення, заснований на довірі і сприяє підвищенню суб'єктивного благополуччя та адаптованості особистості в суспільстві. Дане поняття дозволяє описати той соціально - психологічний ресурс особистості, який пов'язує її з суспільством і дозволяє їй сам ставати більш успішною в суспільстві і робити свій внесок у його благополуччя.

Оскільки більшість психічних явищ багатовимірні і мають системну організацію, є доцільним застосування системного підходу при аналізі структури соціально-психологічного капіталу особистості в полікультурному суспільстві. Використання системного підходу дозволило нам упорядкувати вищезазначені компоненти СПКЛ у структуру та верифікувати її. Згідно з нашим підходом, саме довіра є системоутвірним фактором структури СПКЛ.

У теорії соціального капіталу виділяються два його типи: 1) з'єднуючий

і 2) зв'язуючий [17]. З'єднуючий соціальний капітал - це кількість і щільність зв'язків між людьми, що належать до різних груп суспільства, він характеризує рівень інтегрованості суспільства в цілому. Зв'язуючий соціальний капітал характеризує кількість і щільність зв'язків між людьми, що належать до однієї групи. Він дозволяє охарактеризувати рівень згуртованості окремих груп, в основі якої лежать процеси консолідації (посилення групи).

Оскільки соціально-психологічний капітал особистості - психологічна основа для капіталу соціального, то за аналогією з двома вищевказаними видами соціального капіталу і виходячи з двох процесів (інтеграції та консолідації), пов'язаних з цими видами соціального капіталу, доцільно виділити два базові компоненти соціально-психологічного капіталу особистості: 1) інтегруючий і 2) консолідуючий. Якщо інтеграція - це процес об'єднання елементів у ціле чи включення частини у ціле, тобто інтегруючий соціально-психологічний капітал дозволяє особистості включитися в різні соціальні процеси, то консолідація - це зміцнення та посилення.

Цей термін походить від лат. «зміцнюю», тобто. має значення зміцнення або посилення. «Консолідуючий» СПКЛ дозволяє посилити можливості особистості у справі з різними труднощами, тобто це ресурс соціально-психологічних відносин, що дозволяє їй консолідувати (сконцентрувати, зібрати в себе) певну кількість соціальної підтримки, що допомагає їй у подоланні різних труднощів.

Слова «інтеграція» та «консолідація» не є синонімами. На рис. 1.1 наводиться сформована нами модель структури соціально-психологічного капіталу особистості в полікультурному суспільстві.

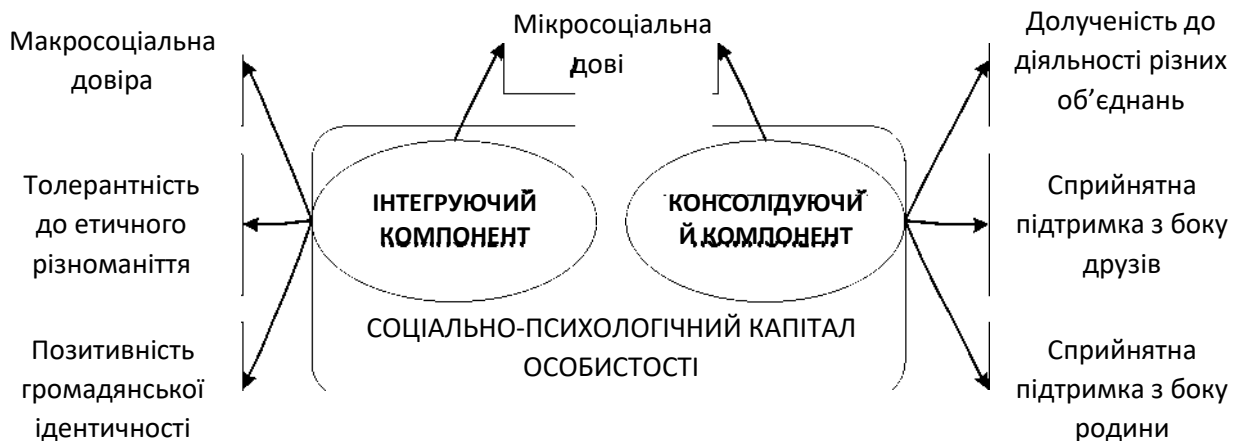

Рис. 1.1 Модель структури соціально-психологічного капіталу особистості в полікультурному суспільстві

Інтегруючий і консолідуючий компоненти СПКЛ перебувають у відносинах компліментарності – вони доповнюють один одного, прагнуть балансу, оскільки вони репрезентують одне явище – соціально- психологічний капітал особистості. Мікросоціальна довіра є системотвірним чинником соціально-психологічного капіталу особистості і тому є складовою структур обох компонентів СПКЛ.

Соціально-психологічний капітал позитивно пов'язаний із суб'єктивним благополуччям особистості. Взаємозв'язок соціально- психологічного капіталу та суб'єктивного благополуччя є культурно- універсальним і відтворюється в різних етнічних групах. Позитивний ефект соціально-психологічного капіталу особистості проявляється у його впливі на продуктивні соціально-економічні установки та поведінку, що характеризує економічну активність особистості. Зокрема, складові «консолідуючого» компонента СПКЛ були пов'язані з наміром відкрити власний бізнес та успішною реалізацією цього наміру.

Оскільки СПКЛ є новий для соціальної психології концепт, ми розглядаємо та вивчаємо його вплив на різні аспекти поведінки особистості. За

умови сформованості позитивної громадянської ідентичності, коли особистість відчуває захищеність та впевненість у своєму суспільстві, буде сформовано компонент СПКЛ толерантність до етнічного різноманіття. Це означає, що особистість прийматиме полікультурність суспільства як його характеристику, оскільки не відчуватиме різноманітних загроз. Впевненість у суспільстві та прийняття його культурного різноманіття є основою для наступного ще значнішого рівня довіри особистості – макросоціального. Воно є ще більш вагомим компонентом у структурі СПКЛ, що характеризується ще більшою внутрішньою складністю порівняно з попередніми компонентами СПКЛ. Уявлення про те, чи можна довіряти людям в цілому, включає уявлення про те, наскільки можна в цілому довіряти державі і наскільки можна довіряти представникам інокультурних груп у полікультурному суспільстві. Наступний рівень довіри особистості мікросоціальна довіра (довіра оточуючим людям). Цей компонент СПКЛ є найбільш вагомим у структурі та внутрішньо найбільш складним. Тобто при розгляді структури «інтегруючого» СПКЛ можемо виявити спадкоємність між його компонентами, що відображають логіку формування особистості даного ресурсу [12].

Логіка формування консолідуючого СПКЛ подібна – більш різноманітні, диференційовані види підтримки індивід може отримати з боку друзів, ніж з боку сім'ї, а участь у діяльності різних клубів та асоціацій робить мережу соціальної взаємодії індивіда ще більш розгалуженою, що відкриває йому доступ до ще більшого числа видів соціальної підтримки. Однак, зі збільшенням психологічної дистанції у відносинах гарантованість такої допомоги стає нижчою. Тому соціальна підтримка, яка надається членами сім'ї, має у структурі СПКЛ найбільшу вагу та є основною.

Виділені параметри соціально-психологічного капіталу особистості полікультурному суспільстві ставляться до різних рівнів відносин особистості: із суспільством і з найближчим оточенням. Оскільки ці два ресурси відносин особистості мають сферою свого застосування різні групи об'єктів і, крім

цього, мають різну спрямованість, вони можуть бути сильно взаємопов'язані між собою. Однак зв'язок між ними не може бути негативним, оскільки вони є єдиним ресурсом особистості, в основі якого лежить один системотворчий фактор - довіра. «Інтегруючий» та «консолідуєчий» СПКЛ перебувають у відносинах комплементарності вони доповнюють одне одного. У цій комплементарності вони прагнуть балансу, оскільки вони репрезентують одне явище - соціально-психологічний капітал особистості.

Ідея балансу, запозичена з гештальтпсихології, набула розвитку в рамках когнітивістської орієнтації в соціальній психології, зокрема, в теорії структурного балансу Ф. Хайдера. У соціальній психології у межах теорії структурного балансу було показано, що особистість прагне балансу елементів когнітивної структури, що характеризують її ставлення до різних об'єктів соціальної реальності. Збалансоване становище відносин означає ситуацію, в якій одиниці відносин, що сприймаються, співіснують без стресу, і немає прагнення до зміни когнітивної структури. Соціально-психологічний капітал особистості є також психологічні відносини особистості, отже, ідею балансу можна також перенести на цей вид відносин. Проте логіка самого балансу у разі буде інакша. Висока збалансованість у поєднанні з вираженістю обох компонентів соціально-психологічного капіталу характеризує соціально-психологічний капітал особистості як високий загалом. Якщо спостерігається дисбаланс, тобто. одна зі складових соціально- психологічного капіталу має високу виразність, а інша - низьку, то соціально- психологічний капітал як цілісне системне явище не можна назвати високим. Дисбаланс вказує на низький соціально --психологічний капітал особистості.

Низькі значення обох складових соціально-психологічного капіталу особистості, навіть за обліку балансу, також свідчить про низький соціально-психологічний капітал особистості цілому.

У наступному параграфі окремо і докладніше розглянуті психологічні феномени, які входять у структуру соціально- -психологічного капіталу

особистості.

2.2. Взаємозв'язок соціально-психологічного капіталу, економічної поведінки та суб'єктивного благополуччя

Широкі поширення вивчення поняття психологічного добробуту особистості набуло з другої половини минулого століття. Однак, критерії благополуччя на той час розглядалися дуже широко і різноманітно. Більше того, найчастіше, розглядалося побутове розуміння благополуччя, внаслідок відсутності надійних та теоретично обґрунтованих визначень поняття «психологічний добробут». Пошук факторів, що впливають на суб'єктивне благополуччя ускладнюється неоднозначністю підходів до його вивчення. Значна частина досліджень фокусується на вузько-специфічних факторах. На наш погляд, дана проблема потребує комплексного та системного підходу, що зачіпає кілька сфер діяльності особистості. Важливо, що який завжди класичні предиктори суб'єктивного благополуччя однаково пророкують поведінку людей. Приміром сьогодні особливу роль відіграє рівень благополуччя, задоволеності життям, матеріального благополуччя, а соціально-психологічні чинники, такі як соціальний капітал та економічні [4; 15; 22; 29].

Нині дослідники все частіше звертаються до питання, що робить одні суспільства більш благополучними та ефективними порівняно з іншими. Одним із напрямків дослідження цього питання є вивчення впливу соціокультурних факторів на розвиток суспільства. Досліджуються групові

ідентичність етнічна толерантність, згуртованість та довіра, проте, незважаючи на те, що вивчаються соціально-психологічні явища, що покриваються поняттям соціального капіталу, практично не аналізується їхня спільна взаємодія (див. [1-35]). Для досліджень такого роду необхідно об'єднувальне, так зване «парасолькове» поняття. Саме таким поняттям є соціальний капітал,

який, по суті, психологічний. Соціальний капітал має досить високий пояснювальний потенціал для аналізу психологічних феноменів, що лежать в основі розвитку суспільства. Однак, для глибшого розуміння та вивчення у соціальній психології, необхідно виділення саме соціально-психологічного капіталу, як основи капіталу соціального.

Соціальний капітал із соціально-психологічної точки зору можна розглядати як одну з форм психологічних відносин, які мають особливу характеристику. Серед деяких зарубіжних робіт зустрічаються визначення соціального капіталу через поняття «відносини ». Так, досі пропонували розуміти соціальний капітал як «...якість соціальних відносин між індивідами, що полягає у взаємоприйнятті та спільному вирішенні проблем» [34, с. 4]. Спільним серед безлічі визначень соціального капіталу є те, що їхній фокус уваги зосереджений на соціальних відносинах, які мають продуктивні вигоди. Таким чином, соціальний капітал постає в ролі деякого ресурсу, який міститься в соціальних мережах і доступний включенням до них учасникам. Носієм соціального капіталу є не індивід, а група. Важливо відзначити, що соціальний капітал стає ресурсом завдяки внеску кожного окремого члена цієї групи. Фактичний внесок - це відношення акторів до інших членів групи та ставлення до групи в цілому, яке може бути визначено як «соціально - психологічний капітал».

Групу можна охарактеризувати як таку, що володіє високим соціальним капіталом на підставі характеристик, до яких призводить соціально-психологічний капітал кожного окремого члена співтовариства на груповому (у тому числі і соціальному) рівні. Соціально-психологічний капітал є основою капіталу соціального. Соціальна спільність як деяка цілісна система, має соціальний капітал у вигляді деякого набору інструментів для досягнення своїх цілей. До таких інструментів можна віднести дотримання соціальних норм, самоорганізацію (згуртованість), політичну активність [4]. Але основою цього соціального капіталу виступають відносини людей: ставлення до

представників групи (довіра), ставлення до групи (спільноти) у цілому (соціальна довіра) та ставлення до приналежності до цієї групи (ідентичність) [17]. Перелічені вище різні види відносин виступають у вигляді соціально-психологічного капіталу групи. Незважаючи на те, що вони привносяться кожним окремим членом групи, вони належать їй в цілому.

Саме ставлення особистості до соціальних зв'язків як певного ресурсу перетворює їх на соціальний капітал. Тільки те, що має для індивіда цінність, представляється як певна можливість виробництва, збереження або використання, може бути капіталом. За відсутності такого відношення коло знайомих, друзів, колег, наскільки б різноманітним і великим не було, залишиться соціально-психологічним простором, який не має інструментального економічного виміру.

Проаналізувавши існуючі теоретичні підходи до визначення структури соціального капіталу, ми з'ясували, що досі різні автори пропонують досить велику кількість варіантів структури соціального капіталу. Однак можна виділити компоненти, що включаються до його структури більшістю авторів: довіра, згуртованість, толерантність (терпимість), залучення до спільноти, участь у волонтерській діяльності. На підставі перелічених вище компонентів соціального капіталу, можна виділити відповідні їм і формуючі його показники та соціально-психологічного капіталу:

- 1) довіра (міжособистісна/генералізована);
- 2) характеристики громадянської ідентичності (вираженість і позитивність).

Соціальний капітал так само, як і інші форми капіталу сприяє підвищенню добробуту та конкурентоспроможності суспільства. Більш того, існує позитивний зв'язок соціального капіталу з добрим здоров'ям, відчуттям щастя, благополуччям і негативний із прагненням ухилення від податків [18]. Однак, поряд із підвищенням добробуту суспільства, соціальний капітал робить його представників більш гармонійними, благополучними та соціально-

відповідальними. У Високий рівень соціального капіталу веде до підвищення рівня доходів та стабільності у країнах з низькими доходами. У країнах з високими доходами, люди з високим соціальним капіталом, почуваються щасливішими [1; 5; 12; 34]. Високий рівень генералізованої довіри та толерантності є хорошими предикторами економічного зростання будь-якої країни.

Громадянська ідентичність є свого роду індикатором соціальної потреби у належності та безпеці. Людина прагне відчуття приналежності і гордості неї, у своїй вважає досить важливим відчувати захищеність свого життя (через генералізовану довіру). Тож підвищуючи рівень громадянської ідентичності і формуючи позитивну атмосферу у розвиток генералізованої довіри, можна з часом збільшити рівень суб'єктивного благополуччя громадян. Навіть незважаючи на зростання матеріального благополуччя, люди не мають щастя. Іншими словами, особливу роль відіграє саме громадянська ідентичність і причиною цього є переживання в останні роки кризи громадянської ідентичності. Громадянська ідентичність сприяє готовності до економічної самостійності (а не на економічний патерналізм). Тож позитивність ідентифікації з поняттям «громадянин» підвищує бажання індивіда вкладатися у розвиток економіки держави, відкриття своєї справи. Цікаво, що громадянська ідентичність також сприяє економічному інтересу, тобто бажання збільшення матеріального добробуту через вивчення інвестування в різні пайові фонди, акції тощо, а також економічної активності. Позитивні взаємозв'язки, на нашу думку, є додатковим підтвердженням позитивного впливу високого рівня громадянської ідентичності на готовність вкладатись у розвиток суспільства та економіки.

Висновки до розділу 2

Таким чином, соціально-психологічний капітал, як основа капіталу соціального, може бути позитивно взаємопов'язаний з психологічним благополуччям та економічними установками як кожного члена групи (суспільства) окремо, так і групи в цілому. Підбиваючи підсумки теоретичного аналізу, метою даного дослідження є аналіз взаємозв'язку соціально-психологічного капіталу, моделей економічної поведінки та суб'єктивного благополуччя. Чинним є припущення, що соціально- психологічний капітал взаємопов'язаний з моделями економічної поведінки та суб'єктивним благополуччям і цей зв'язок має позитивний характер. Результати нашого дослідження підтвердили позитивний вплив соціально- психологічного капіталу, як на суб'єктивне благополуччя індивіда, так і на його економічну поведінку. Так, чим вищий рівень генералізованої довіри та громадянської ідентичності, тим благополучнішим індивід себе почуває, а також тим більше готовий виявляти інтерес до економіки, активність, самостійність і більшою мірою схильний до довгострокової перспективи в економічній поведінці.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КАПІТАЛУ НА ПОЛІТИЧНУ ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ

Соціально-психологічний капітал (СПК) — це комплекс психологічних і соціальних ресурсів, які визначають здатність індивідів і груп ефективно взаємодіяти в суспільстві, приймати рішення, діяти в умовах невизначеності і взаємопідтримки. До соціально-психологічного капіталу відносяться такі складові, як довіра, соціальні мережі, соціальна підтримка, групова ідентичність, соціальна згуртованість, а також психічна стійкість і здатність до співпраці.

Соціально-психологічний капітал значно впливає на політичну поведінку людини, оскільки він формує основу для розвитку політичних переконань, участі в політичних процесах, мобілізації для протестів, а також визначає рівень довіри до політичних інститутів. Міжособистісні зв'язки, соціальна підтримка та групова ідентичність створюють психологічну основу для активної політичної поведінки, що має важливе значення для демократичних процесів і стабільності в суспільстві.

Політична поведінка людини включає дії, ставлення, переконання та рішення щодо політичних процесів і подій, таких як участь у виборах, громадянська активність, протестні рухи, формування політичних переконань тощо. Соціально-психологічний капітал має прямий та опосередкований вплив на ці поведінкові аспекти, оскільки він визначає як індивіди оцінюють політичну ситуацію, взаємодіють з іншими людьми в політичному контексті і як формуються їх політичні орієнтації.

Мета практичного дослідження полягала у вивченні впливу соціально-психологічного капіталу на політичну поведінку. Політична поведінка розглядалася в дослідженні на прикладі електоральної поведінки. Опитування проводилося у двох областях в 2024 році. До генеральної

сукупності належало населення територіальних громад, що проживає в місцях постійного розміщення населення, – житлових будинках, гуртожитках та ін. у період проведення опитування. Загальна кількість опитаних склала 75 осіб.

Методику оцінки соціально-психологічного капіталу особистості апробовано. Нижче наводиться опис шкал і даються приклади тверджень, які використовувалися для оцінки кожного компонента СПКЛ. Всі твердження оцінювалися за 5-бальною шкалою, де 1 – абсолютно не згоден, а 5 – абсолютно згоден. Згідно з авторською концепцією, системотвірним фактором СПКЛ є мікросоціальна довіра особистості. Воно оцінювалося як середнє арифметичне ступеня згоди із двома твердженнями: «Я довіряю своїм колегам по роботі», «Я довіряю своїм сусідам». Вага, з якою даний фактор входить у структуру «інтегруючого» компонента СПКЛ, становить 0.9, аналогічна вага для «консолідуючого» компонента становить 0.3, тому після обчислення арифметичного середнього за даною шкалою для кожного респондента це середнє розбивалося на дві складові, кожна у тому числі підсумовувалася з іншими показниками відповідного компонента. Для розрахунку цих складових середнє значення за шкалою мікросоціальної довіри спочатку множилося на 0.9 (і отримане значення складалося зі значеннями інших показників «інтегруючого» компонента СПКЛ), потім воно множилося на 0.3 (і отримане значення складалося зі значеннями показників компонента СПКЛ).

Таким чином, ми включали в показники «інтегруючого» і «консолідуючого» компонентів СПКЛ ту частку показника «мікросоціальної довіри», яка повинна увійти до неї відповідно до ваги, з якою вона входить до кожного з двох цих компонентів.

«Інтегруючий» компонент:

а) макросоціальна довіра оцінювалася як середнє арифметичне ступеня згоди з двома твердженнями: «Більшість людей можна довіряти», «Більшість людей завжди надходять чесно»;

б) толерантність до етнічного різноманіття. Для оцінки цього показника використовувалися три твердження: «Те, що навколо живуть люди різних національностей, робить життя кращим», «Я не проти того, щоб жити серед людей різних національностей», «Я довіряю людям іншої національності».

в) позитивність громадянської ідентичності. Даний компонент оцінювався тим же способом, що й два попередні. Для його оцінки використовувалися чотири твердження. Приклади тверджень: «Я пишаюся тим, що я громадянин України», «Для мене дуже важливо відчувати свою приналежність до України».

«Консолідуєчий» компонент:

а) сприймається допомога інших. Респондента просили відповісти на запитання щодо наявності певних ресурсів у друзів, які можуть надати йому різні види допомоги та підтримки. Він мав назвати кількість друзів, які готові надати йому перелічені в анкеті види допомоги;

б) сприйнята допомога родини. Респондента просили відповісти на запитання щодо наявності певних ресурсів у родичів, які можуть надати йому різні види допомоги та підтримки. Він мав назвати кількість членів сім'ї, які готові надати йому перелічені в анкеті види допомоги.

в) долученість до діяльності організацій. Респондента просили, використовуючи 5-бальну шкалу, оцінити те, наскільки часто він бере участь у діяльності різних громадських організацій.

Оскільки розмірність не всіх шкал опитувальника ідентична (сприймана допомога родичів і друзів оцінювалася не за 5-бальною шкалою, а як кількість людей, готових надати перераховані в опитувальнику види допомоги), перед обробкою ми проводили стандартизацію показників за кожним компонентом і приведення їх до шкали стін. Таким чином, значення за «інтегруєчим» та «консолідуєчим» компонентами обчислювалося як усереднене значення їх складових. Результати дозволяють, перш за все, помітити, що соціально-політичний капітал позитивно впливає на політичну

активність. Себто і «консолідуєчий» та «інтегруєчий» компоненти СПКЛ негативно пов'язані зі змінною, що показує факт неучасті у виборах. Вплив «інтегруєчого» компонента на політичну активність вищий. Ще один позитивний ефект «інтегруєчого» компонента пов'язаний з тим, що він пов'язаний із більш свідомішим ставленням респондентів до процедури. Інша тенденція полягає в тому, що «консолідуєчий» компонент СПКЛ не був пов'язаний з будь-якими політичними перевагами респондентів, тобто, з одного боку, цей компонент позитивно пов'язаний з фактом участі у виборах, з інший – він не дозволяє передбачити будь-які політичні переваги респондентів.

Зазначимо, що два базові компоненти соціально-психологічного капіталу особистості – «інтегруєчий» і «консолідуєчий» – пов'язані з особливостями політичної поведінки особистості. Цей зв'язок не можна назвати сильним, проте він статистично значущий і має пояснювальну цінність, тобто. її варто брати до уваги. Часткова подібність у впливі обох компонентів соціально-психологічного капіталу особистості на політичну поведінку полягає в тому, що вони обидва пов'язані з політичною активністю особистості. Це добре видно на прикладі їхнього впливу на участь респондентів у думських вибірках (що вище обидва компоненти, тим нижчою є ймовірність неучасті у виборах після завершення воєнного стану в Україні). Людям з вираженим «інтегруєчим » компонентом СПКЛ властиво саме голосувати, а не псувати бюлетень. Незважаючи на те, що обидва компоненти СПКЛ однаково позитивно пов'язані з політичною активністю особистості, з політичними перевагами вони пов'язані різним чином.

«Інтегруєчий» компонент пов'язаний з явною перевагою респондентів до поточного політичного курсу, тобто люди з величезним переважанням даного компонента у структурі СПКЛ на попередніх виборах частіше голосували за владну партію. Ще одна особливість людей з переважним «інтегруєчим» компонентом СПКЛ - вони рідше голосують за представників

опозиції.

Ресурс соціально-психологічних відносин, який становить «консолідуєчий» компонент СПКЛ, дозволяє особистості бути успішною у своїх особистих досягненнях. Відповідно, володіння цим ресурсом спонукає людей прагнути до створення того середовища, в якому вони могли б бути вільними і реалізувати свої ідеї, досягати більшого особисто. Тому чим більшою мірою людина володіє даним ресурсом соціально-психологічних відносин, тим більшою мірою вона голосуватиме за кандидата, який, на її думку, може дати їй великі можливості для особистого розвитку та самореалізації. Саме в цьому полягає діалектика рівноваги та комплементарності двох даних компонентів соціально-психологічного капіталу особистості як складових єдиної системи. У разі їх рівноваги в суспільстві буде баланс між стабільністю, інтегрованістю та розвитком, прагненням до нового. Причому якщо у «інтегруючого» компонента є негативні зв'язки з політичними уподобаннями, то у «консолідуєчого» компонента таких негативних зв'язків немає. Це ще раз вказує на те, що переважання складових «інтегруючого» компонента в системі СПКЛ пов'язане з досить чіткими політичними перевагами його суб'єктів.

Висновки до розділу 3

Структура соціально-психологічного капіталу особистості в полікультурному суспільстві є системною освітою і включає дві складові її підсистеми соціально-психологічних відносин, які можна охарактеризувати як «інтегруючий» соціально-психологічний капітал і «консолідуєчий» соціально-психологічний капітал. «Інтегруючий» соціально-психологічний

капітал характеризує ресурс психологічних відносин особистості, який вона може використовувати для вкладу в інтеграційні процеси суспільства. До

структури «інтегруючого» соціально-психологічного капіталу увійшли два види довіри особистості (макросоціальна та мікросоціальна), толерантність до етнічного різноманіття та позитивність громадянської ідентичності. «Консолідуючий» соціально-психологічний капітал відображає ресурс психологічних відносин особистості, який може використовувати безпосередньо для своїх індивідуальних досягнень. Він поєднує сприйняту підтримку з боку родичів і друзів і долученість у діяльність різних клубів та асоціацій, члени яких також можуть потенційно надати підтримку індивіду. В основі «консолідуючого» капіталу також лежить довіра. Воно сприяє побудові позитивних емоційних зв'язків особистості з оточенням - друзями, родичами, членами різних клубів та асоціацій. Такі позитивні відносини підвищують ймовірність взаємодопомоги. «Інтегруючий» та «консолідуючий» соціально-психологічні капітали особистості взаємопов'язані слабо і перебувають у відносинах компліментарності.

Емпірично показано, що соціально-психологічний капітал особистості можна розглядати як один з її ресурсів, оскільки на макрорівні його компоненти пов'язані з об'єктивними показниками соціально-економічного розвитку країн, а також він позитивно пов'язаний з продуктивними економічними установками та уявленнями особистості, що сприяє успішній реалізації підприємницьких намірів. Різні види довіри позитивно пов'язані з об'єктивними соціально-економічними характеристиками суспільств (ВВП, задоволеністю життям, громадянськими свободами, політичними правами, якістю бізнес-довкілля, економічною свободою, рівнем демократії).

ВИСНОВКИ

1. Соціально-психологічні відносини можна розглядати як ресурс особистості. Певні види ресурсів можуть розглядатися як капітал завдяки своїм властивостям. Спираючись на теорію соціального капіталу, варто розглядати ресурс певних соціально-психологічних відносин особистості і як

один з видів її капіталу. Цей вид капіталу пропонується називати «соціально-психологічний капітал особистості». Структура соціально-психологічного капіталу особистості в полікультурному суспільстві є системною освітою і включає дві складові її підсистеми соціально-психологічних відносин, які можна охарактеризувати як «інтегруючий» соціально-психологічний капітал і «консолідуєчий» соціально-психологічний капітал. Системотвірним чинником структури соціально-психологічного капіталу особистості є довіра.

2. «Інтегруючий» соціально-психологічний капітал характеризує ресурс психологічних відносин особистості, який вона може використовувати для вкладу в інтеграційні процеси суспільства. До структури «інтегруючого» соціально-психологічного капіталу увійшли два види довіри особистості (макросоціальна та мікросоціальна), толерантність до етнічного різноманіття та позитивність громадянської ідентичності. «Консолідуєчий» соціально-психологічний капітал відображає ресурс психологічних відносин особистості, який може використовувати безпосередньо для своїх індивідуальних досягнень. Він поєднує сприйняту підтримку з боку родичів і друзів і долученість у діяльність різних клубів та асоціацій, члени яких також можуть потенційно надати підтримку індивіду. В основі «консолідуєчого» капіталу також лежить довіра. Воно сприяє побудові позитивних емоційних зв'язків особистості з оточенням – друзями, родичами, членами різних клубів та асоціацій. Такі позитивні відносини підвищують ймовірність взаємодопомоги. «Інтегруючий» та «консолідуєчий» соціально-психологічні капітали особистості

взаємопов'язані слабо і перебувають у відносинах компліментарності. У цьому різні компоненти СПК служать спільної мети – підвищують психологічний добробут та успішність особистості (наприклад, у відкритті власного бізнесу). Соціально-психологічний капітал особистості є високим, коли: а) показники значень всіх компонентів є також високими; б) система

перебуває у стані балансу, тобто жодна із двох складових системи не переважає над іншою.

3. Емпірично показано, що соціально-психологічний капітал особистості можна розглядати як один з її ресурсів, оскільки на макрорівні його компоненти пов'язані з об'єктивними показниками соціально-економічного розвитку країн, а також він позитивно пов'язаний з продуктивними економічними установками та уявленнями особистості, що сприяє успішній реалізації підприємницьких намірів. Різні види довіри позитивно пов'язані з об'єктивними соціально-економічними характеристиками суспільств (ВВП, задоволеністю життям, громадянськими свободами, політичними правами, якістю бізнес-довкілля, економічною свободою, рівнем демократії).

4. Соціально-психологічний капітал пов'язаний із зниженням залежності особистості від грошей. Для людей з високим «інтегруючим» соціально-психологічним капіталом менш характерними є негативні за своїм значенням монетарні атитюди: «Накопичення» (Retention); «Неадекватність» (Inadequacy); «Безпека» (Security); «Влада/використання» (Power/spending). «Консолідуєчий» соціально-психологічний капітал сприяє реалізації намірів щодо відкриття приватного бізнесу та пов'язаний з підвищенням підприємницької самоєфективності особистості. Соціально-психологічний капітал дає особистості велику впевненість та психологічну підтримку під час відкриття власного бізнесу, тобто. основна роль цього ресурсу – психологічна. Культура є важливим фактором, що зумовлює відмінності у соціально-психологічному капіталі представників різних етнічних груп.

Соціально-психологічний капітал представників полікультурного суспільства неоднорідний.

5. Індивідуальні цінності пов'язані із соціально-психологічним капіталом особистості. Одні й самі ціннісні орієнтації може бути протилежним чином пов'язані з складовими соціально-психологічного

капіталу в представників різних етнічних груп. Соціально-психологічний капітал є важливим чинником суб'єктивного добробуту особистості. Компоненти «інтегруючого» соціально-психологічного капіталу (макросоціальна довіра, мікросоціальна довіра, позитивність громадянської ідентичності, толерантність до етнічного різноманіття) позитивно пов'язані із суб'єктивним благополуччям особистості. Виявлені зв'язки є переважно культурно-універсальними, що було показано з використанням емпіричних даних. Обидва компоненти соціально-психологічного капіталу особистості («інтегруючий» і «консолідуєчий»), чинять позитивний і однаковий за своєю силою вплив на суб'єктивне благополуччя особистості. Результати нашого дослідження підтвердили позитивний вплив соціально-психологічного капіталу, як на суб'єктивне благополуччя індивіда, так і на його економічну поведінку. Так, чим вищий рівень генералізованої довіри та громадянської ідентичності, тим благополучнішим індивід себе почуває, а також тим більше готовий виявляти інтерес до економіки, активність, самостійність і більшою мірою схильний до довгострокової перспективи в економічній поведінці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовська Л. І. Психологічне благополуччя та задоволеність життям: емпіричний ракурс. *Вісник Національного університету оборони України*. №3(53). 2019. С. 24-29.
2. Благополуччя особистості як мета психологічних і соціальних практик: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару / за ред. Ю. М. Швалба. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. 54 с.
3. Блохіна І. О. Психологічні причини виникнення тривожності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 4. 2021. С. 82-86.
4. Варбан Є. О. Життєва криза: поняття, концепції та прояви. Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка 173 АПН України / За ред. С.Д. Максименка Вип.10. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2010. С. 120-133.
5. Васютинський В. О. Індивідуальні і колективні стратегії адаптації мешканців міських громад до життя в період воєнного конфлікту. Київ : Міленіум, 2017. Вип. 5 (19). С.43 - 52.
6. Вікова психологія : навч. посіб. / О.П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ : ЦУЛ, 2012. 384 с.
7. Волошок О. В. Психологічний аналіз проблеми психологічного капіталу. *Проблеми сучасної психології*: зб. наукових праць Київ. ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України 2010. Випуск 10 С. 120-128.
8. Горбенко Ю. Л., Горбенко А. Ю. Інформаційно-психологічні та ментальні чинники російсько-українського протистояння. *Вісник Національного університету оборони України*, 2015. № 1 (44), С. 50-57.

9. Гресь Л. О. Наукові підходи до аналізу чинників перебігу кризи середини життя. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*: Сер.: Психологія. 2014. Т. 1. № 44. Т. 6. С. 59-65.
10. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ЦУЛ, 2013. 172 с.
11. Іванова Т. Тривога як психологічний феномен. *Вісник Львівського університету*. Сер Психологічні науки. 2020. Вип. 6. С. 72-78
12. Каргіна Н. В. Основні підходи до вивчення соціально- психологічного капіталу. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 48-55.
13. Михайлова О. І. Аналіз усвідомлення особистістю життєвого шляху на етапі дорослості. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. 2008. Т. 9. Ч. 5. С. 66-69.
14. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості. *Соціальна психологія*. 2004. № 5 (7). С.12-19.
15. Психологічна допомога особистості в складних обставинах життєдіяльності : зб. тез доп. всеукр. наук.-практ. семінару «Психологічна допомога особистості в складних обставинах життєдіяльності» / за ред. Т. М. Титаренко. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2018. 154 с.
16. Ракурси психологічного благополуччя особистості: збірник тез доповідей всеукраїнського науково-практичного семінару «Ракурси психологічного благополуччя особистості» / за ред. Т. М. Титаренко. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2017. 177 с.
17. Allik J, Reallo A. Individualism-illectivism and social capital. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2004. 35. 1. 29-49.
18. Bankston C. Social capital, cultural val-ues, immigration, and academic achieve-ment: The host country context and con-tradictory consequences. *Sociology of Education*. 2004. 77. 176-179.

19. Carpenter J.P., Daniere A.G., Takahashi L.M. Cooperation, trust, and social capital in Southeast Asian urban slums. *Journal of Economic Behaviour and Organization*. 2004. 55. 533-551.
20. Goldfinger J., Ferguson M. Social capital and governmental performance in large American cities. *State & Local Government Review*. 2009. 41. 1. 28-29.
21. Grey S. Social capital formation: A case study of the Jamaican values and attitudes campaign. *Social and Economic Studies*. 2008. 57. 149-170.
22. Gupta A. Mobilizing grassroots' technological innovations and traditional knowledge, values and institutions: articulating social and ethical capital. *Futures*. 2003. 35. 975-987.
23. Handbook of social capital / G. Svendsen (ed.). The Troika of Sociology, Political Science and Economics. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2010.
24. Helliwell J, Putnam R. Economic growth and social capital in Italy. *Eastern Economic Journal*. 1995. 221. 295-307.
25. Lehis E. Social capital in flux: Finding a job after conflict induced displacement. Josef Korbel School of International Studies. 2008. 54-55.
26. Lillbacka R. Measuring social capital: Assessing construct stability of various operationalisations of social capital in a Finnish sample. *Acta Sociologica*. 2009. 49. 2. 201-220
27. Magun V., Rudnev M. The life values of the population. Similarities and differences in comparison with other European countries. *Sociological Research*. 2010. 49. 4. 3-57.
28. Nahapiet J, Ghoshal S. Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*. 1998. 23. 2. 242-266.
29. Putnam R. Social capital measurement and consequences. *Canadian Journal of Policy Research*. 2001. 2. 41-51.
30. Putnam R., Feldstein L. Better together: Restoring the American community. N.Y.: Simon and Schuster, 2003.
31. Rahn W. Social trust and value change: The decline of social capital in

American youth, 1976-1995. *Political Psychology*. 1998. 19. 545-565.

32. Schwartz S.H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. 25. 1-65.

33. Van Staveren I., Knorringa P. Unpacking social capital in economic development: How social relations matter. *Review of Social Economy*. 2007. LXV (1). 107-135.

34. Veenstra G. Explicating social capital: Trust and participation in the civil space. *Canadian Journal of Sociology*. 2003. 27. 4. 547-572.

35. Westlund H., Calidoni-Lundberg F. Social capital and the creative class: Civil society, regional development and high-tech industry in Japan. *CESIS Working Paper*. 2007. 112.